

Torbágyi Melinda:

Zalaszentgróti antoninianus lelet

1996. áprilisában Zalaszentgróton, a Városmajor u. 18. sz. alatti telken esővízfogó akna ásása közben találtak ezt a kis antoninianus leletet. Az érmek kb. 1,20 m mélységben kerültek elő. Egy részük össze volt tapadva, ami világosan jelzi összetartozásukat. Edényt nem találtak, csak néhány kisebb cserépdarabot, de ezek kapcsolata az érmekkel nem bizonyítható. A kertben máshol is előkerültek kopott, apróra tört római edénytöredékek. A lelőhely nyugati szélénél késő római temető található. A város déli széle közelében, a Városmajor utcában pedig már 1976-ban II. századi római településnyomokat figyeltek meg. (Horváth L. és Vándor L. jelentése: Rég.Füz. 30. 1977. 29.)¹

Az előkerült érmek közül az alábbi 40 db egy kincsleletet alkot.

1. Elagabalus denár
Antiochia, 218–219
BMC 5. 289.
Ltsz.: Za 1996.1.1.

E.: ANTONINVS PIVS FEL AVG
H.: TEMPORVM FEL
Felicitas áll b., paterával és hosszú caduceusszal.

2. Iulia Soemias denár
Roma, 218–222
BMC 5. 45.
Ltsz.: Za 1996.1.2.

E.: IVLIA SOAEMIAS AVG
H.: VENVS CAELESTIS áll szemben, almát és sceptrumot tart, jobb mezőben csillag.

3. Alexander Severus denár
Roma, 223
BMC 6. 129.
Ltsz.: Za 1996.1.3.

E.: IMP C M AVR SEV ALEXAND AVG
H.: PAX AE-TE-R-NA AVG áll ággal és lándzsával.

4. Alexander Severus denár
Roma, 225
BMC 6. 235.

Ltsz.: Za 1996.1.4.

E.: IMP C M AVR SEV – ALEXAND AVG
H.: IOVI V-L-TORI Jupiter ül b., Victoriolát és lándzsát tart.

5. III. Gordianus antoninianus
Roma, 240
RIC 4/3. 38.
Ltsz.: Za 1996.1.5.

E.: IMP CAES M ANT GORDIANVS AVG
H.: ROMAE A-ETERNAE pajzson ül b., Victoriolát és lándzsát tart.

6. III. Gordianus antoninianus
Roma, 240
RIC 4/3. 68.
Ltsz.: Za 1996.1.6.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: PM TRP II COS PP császár b., oltár fölött paterával áldoz.

7. III. Gordianus antoninianus
Roma, 240
RIC 4/3. 69.
Ltsz.: Za 1996.1.7.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: PM TRP III COS PP áldozó császár b., mint Nr. 6.

8. III. Gordianus antoninianus
Roma, 240
RIC 4/3. 71.
Ltsz.: Za 1996.1.8.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: VIRTVS AVG áll b., ágat és lándzsát tart, lábánál pajzs.

9. III. Gordianus antoninianus
Roma, 241–243
RIC 4/3. 89.
Ltsz.: Za 1996.1.9.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: PM T-RP V COS II PP Apollo ül b., ágat tart és hárfára támaszkodik.

10. III. Gordianus denár
Roma, 241–243
RIC 4/3. 127.
Ltsz.: Za 1996.1.10.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: DIANA L-VC-IFERA áll j., kezében fáklya.

11. III. Gordianus antoninianus
Roma, 243–244
RIC 4/3. 147.
Ltsz.: Za 1996.1.11.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: MARTEM PROPVGNATOREM Mars lándzsával, pajzzsal halad j.

12. III. Gordianus antoninianus
Roma, 243–244
RIC 4/3. 147.
Ltsz.: Za 1996.1.12.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: MARTEM PROPVGNATOREM, mint Nr.11.

13. III. Gordianus antoninianus
Roma, 243–244
RIC 4/3. 151.
Ltsz.: Za 1996.1.13.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: SECVRIT PERP áll b., lándzsával és oszlopra támaszkodik.

14. III. Gordianus antoninianus
Roma, 243–244
RIC 4/3. 156.
Ltsz.: Za 1996.1.14.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: VICTORIA AETERNA áll b., pajzsra támaszkodik és pálmát tart; a pajzs alatt fogoly.

15. III. Gordianus antoninianus
Antiochia, 242–244
RIC 4/3. 212.
Ltsz.: Za 1996.1.15.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: MARTI PACIFERO Mars megy b., jobbában ágat tart, b. vállán pajzs és lándzsa.

16. III. Gordianus antoninianus
Antiochia, 242–244
RIC 4/3. 213.
Ltsz.: Za 1996.1.16.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: ORIE-N-S AVG Sol áll b. felemelt jobb kézzel, baljában gömb.

17. III. Gordianus antoninianus
Antiochia, 242–244
RIC 4/3. 216.
Ltsz.: Za 1996.1.17.

E.: IMP GORDIANVS PIVS FEL AVG
H.: SAECVLI FELICITAS a császár áll j. lándzsát és gömböt tart.

18. Philippus antoninianus
Roma, 246
RIC 4/3. 3.
Ltsz.: Za 1996.1.18.

E.: IMP M IVL PHILIPPVS AVG
H.: PM TRP III COS PP Felicitas hosszú caduceusszal és bőségszaruval áll b.

19. Philippus antoninianus
Roma, 247
RIC 4/3. 4.
Ltsz.: Za 1996.1.19.

E.: IMP M IVL PHILIPPVS AVG
H.: PM TRP III COS II PP mint Nr.18.

20. Philippus antoninianus
Roma, 247
RIC 4/3. 5.
Ltsz.: Za 1996.1.20.

E.: IMP PHILIPPVS AVG
H.: PM TRP III COS II PP mint Nr.18.

21. Philippus antoninianus
Roma, 248
RIC 4/3. 24c.
Ltsz.: Za 1996.1.21.

E.: IMP PHILIPPVS AVG
H.: SAECVLARES AVGG, oszlopon COS/III

22. Philippus antoninianus
Roma, 244–247
RIC 4/3. 28c.
Ltsz.: Za 1996.1.22.

- E.: IMP M IVL PHILIPPVS AVG
H.: ANNONA AVG áll b., modius fölött kalászkokat tart,
baljában pedig bőszeszaru.
23. Philippus antoninianus
Roma, 244–247
RIC 4/3. 49b.
Ltsz.: Za 1996.1.23.
- E.: IMP M IVL PHILIPPVS AVG
H.: VICTORIA AVG megy j. pálmával és koszorúval.
24. Philippus antoninianus
Roma, 244–247
RIC 4/3. 49b.
Ltsz.: Za 1996.1.24.
- E.: IMP M IVL PHILIPPVS AVG
H.: VICT-ORIA AVG mint Nr.23.
25. Philippus antoninianus
Roma, 244–247
RIC 4/3. 52.
Ltsz.: Za 1996.1.25.
- E.: IMP M IVL PHILIPPVS AVG
H.: VIRT-VS AVG áll b. virággal, lándzsával és sisakra
lép.
26. II .Philippus antoninianus
Roma, 246–248
RIC 4/3. 224.
Ltsz.: Za 1996.1.26.
- E.: IMP PHILIPPVS AVG
H.: SAECVLARES AVGG antilop b. Szelvényben: III
27. Traianus Decius antoninianus
Roma, 249–251
RIC 4/3. 11b.
Ltsz.: Za 1996.1.27.
- E.: IC M Q TRAIANVS DECIVS AVG
H.: ADVENTVS AVG lovas császár b.
28. Traianus Decius antoninianus
Roma, 249–251
RIC 4/3. 12b.
Ltsz.: Za 1996.1.28.
- E.: IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG
H.: D-A-C-I-A áll b. és számárfejes jelvényt tart.
29. Traianus Decius antoninianus
Roma, 249–251
- RIC 4/3. 12b.
Ltsz.: Za 1996.1.29.
- E.: IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG
H.: D-A-C-I-A mint Nr.28.
30. Traianus Decius antoninianus
Roma, 249–251
RIC 4/3. 29c.
Ltsz.: Za 1996.1.30.
- E.: IMP C M Q TRAIANVS DECIVS AVG
H.: VICT-ORIA AVG fut b. koszorúval és pálmával.
31. Herennia Etruscilla antoninianus
Roma, 249–251
RIC 4/3. 58b.
Ltsz.: Za 1996.1.31.
- E.: HER ETRVSCILLA AVG
H.: PVDICITIA AVG áll b. és sceptrumot tart.
32. Herennius Etruscus antoninianus
Roma, 250–251
RIC 4/3. 146.
Ltsz.: Za 1996.1.32.
- E.: IETR MĒS DECIVS NOB C
H.: PRINCIPI IVENTVTIS Apollo ül b. ágat tart és
hárfára támaszkodik.
33. Trebonianus Gallus antoninianus
Antiochia, 251–253
RIC 4/3. 85.
Ltsz.: Za 1996.1.33.
- E.: IMP C C VIB TREB GALLVS PF AVG
H.: MARTI PACIFERO Mars megy b. ággal és lán-
dzsával.
34. Volusianus antoninianus
Mediolanum, 251–253
RIC 4/3. 205.
Ltsz.: Za 1996.1.34.
- E.: IMP C C VIB VOLVSIANVS AVG
H.: FELICITAS PVBL áll b. hosszú caduceusszal és bő-
szeszaruval.
35. Volusianus antoninianus
Antiochia, 251–253
RIC 4/3. 234a.
Ltsz.: Za 1996.1.35.
- E.: IMP C V AF G M VEND VOLVSIANO AVG

H.: ROMAE AETERNAE ül pajzson b., Victoriolát és lándzsát tart.

36. Valerianus antoninianus

Mediolanum, 258

RIC 5/1. 256, de a császár mellképen páncél és köpeny.

Ltsz.: Za 1996.1.36.

E.: IMP VALERIANVS AVG

H.: SECVRIT PERPET áll b. lándzsával és oszlopra támaszkodik.

37. II. Valerianus Caesar antoninianus

Lugdunum, 255

RIC 5/1. 3.

Ltsz.: Za 1996.1.37.

E.: VALERIANVS CAES

H.: IOVI CRESCENTI kecskén ülő gyermek Jupiter j.

38. Gallienus antoninianus

Róma, 257–258

RIC 5/1. 186.

Ltsz.: Za 1996.1.38.

E.: IMP GALLIENVS PF AVG GERM

H.: VIRT-V-S AV-GG j. lándzsával és trophéummal.

39. Gallienus antoninianus

Róma, 257–258

RIC 5/1. 186.

Ltsz.: Za 1996.1.39.

E.: IMP GALLIENVS PF AVG GERM

H.: VIRT-V-S AVGG mint Nr. 38.

40. Gallienus antoninianus

Lugdunum vagy Mediolanum, 257–259.

Ltsz.: Za 1996.1.40.

E.: IMP GALLIENVS P AVG

H.: incusus

Az éremgyűttes jól beleilleszthető a Valerianus uralkodása végén elrejtett pannóniai illetve Duna-vidéki kincsek sorába, amelyeket Fitz Jenő vizsgált és elemzett részletesen.² A kincs elnevezés persze némiképpen túlzó, tekintettel a darabszámra illetve a 40 db pénz által képviselt értékre. Tény ugyan, hogy a III. század közepére vonatkozóan semmiféle megbízható forrásunk nincs a korabeli pénzügyviszonyokra és csak nagyon bizonytalan és viszonylagos becslésekre szorítkozhatunk. Magát a pénznemet, az antoninianust Caracalla vezette be 215-ben. A mai kutatás többé kevésbé egyetért abban, hogy az antoninianus 2 denárral volt egyen-

értékű névértékét tekintve. Tényleges súlya és finomsága alapján viszont csak kb. másfél denárt ért. A rendkívül töredékes forrásanyag alapján nagyon nehéz a III. század pénzügyviszonyait megállapítani, mivel az egyetlen kiindulópontot gyakorlatilag maguk a pénzek, a ténylegesen ismert darabok jelentik. A III. század egésze lényegében egyetlen hatalmas infláció és a birodalom kétségbeesett küzdelme az egyre jobban szétzilálódó gazdaság fenntartására. A pénz súlyok és finomságok gyakori változtatása jól tükrözi az egymást követő uralkodók törekvéseit arra, hogy egyrészt fenntartsák az arany ezüst 1:25-höz értékviszonyát és ezzel próbálják fenntartani az árviszonyok stabilitását, másrészt bevételre tegyenek szert az állandóan és rohamosan emelkedő államköltségek finanszírozására.³ Mindezek a kísérletek sikertelennek bizonyultak. Az új ezüstpénz, az antoninianus bevezetése sem jelentett megoldást. A III. század közepére, Gallienus egyeduralmának kezdetére teljesen elértéktelenedett, sőt gyakorlatilag bronzból készült, mert átlag ezüsttartalma 5% volt. A birodalom lakóinak viszonyulását az „ezüstpénzhez” jól tükrözi az oxyrhynchusi papirusz, amelyből kiderül, hogy a bankok nem akarták elfogadni a birodalmi pénzeket és a hatóságoknak, a jelen esetben Oxyrhynchus strategosának hatalmi szóval kellett elrendelnie, hogy minden pénzt el kell fogadni, ami nem nyilvánvalóan hamisítvány.⁴

A zalaszentgróti kincs még a viszonylag jó minőségű ezüst antoninianusokból állt össze. A lelet darabjainak 80%-a még a 249 előtti évekből származik, az egykori tulajdonos a pénzek zömét tehát még III. Gordianus és Philippus uralkodása alatt gyűjthette össze. Az ezt követő 10 évben már csak egy-egy darabbal gyarapította vagyonszámláját. Az éremlelet nem képviselhetett komoly értéket saját korában, ha abból indulunk ki, hogy Caracalla uralkodása idejében egy legionárius évi zsoldja 750 denár volt, amely összeg Maximinus Thrax uralkodása idején 1000 denárra (azaz 500 antoninianusra) emelkedett.⁵ Ezek alapján a 40 db antoninianus nagyon kis vagyonka lehetett. Fitz Jenő 8 db hasonló méretű kis kincsleletet ismertet könyvében, amelyet a Duna vidéki provinciák III. század közepi pénzforgalmáról írt: Oberdorf (Noricum)⁶ 33 db érem + ékszerek, Balatonboglár (Pannonia Superior)⁷ 40 db érem + ékszerek, Bosna (Pannonia Superior)⁸ 37 db érem, Carnuntum (Pannonia Superior)⁹ 53 db érem, Nagyvácszony-Felsőcsepely (Pannonia Superior)¹⁰ 41 db érem, Nagyberki-Szalacska (Pannonia Inferior)¹¹ 50 db érem, Szalacska V (Pannonia Inferior)¹² 37 db érem, Straldza (Moesia Inferior)¹³ 33 db érem. Ezek a leletek jól jelzik, hogy még ilyen kisméretű vagyonkák is érdemes volt összeszórni. A 8 kincslelet közül kettő az úgynevezett korai felhalmozódású vagyonok kategóriájába esik.¹⁴ Az oberdorfi érmek 66,67%-a még a Severus korból származik és ezekhez jött még egy kisebb összeg Valerianus korából. A straldzai lelet érmeinek 69,70%-a való a

Severus korból, 24,24%-a Philippus érem, akinek uralkodása után már csak 1 db Valerianus antoninianussal szaporodott az összeg. A többi lelet már Valerianus uralkodása alatt állt össze.

Hogy a zalaszentgróti kincs pontosan mi okból került a földbe, nehéz lenne megmondani. Kétség kívül vonzonak tűnik az az elképzelés, hogy a lelet elrejtését a 260-as barbár betörésekkel hozzuk összefüggésbe, amelyek az antik források szerint a provincia teljes pusztulását okozták és 30 pannóniai éremlelet kapcsolható hozzá több-kevesebb biztonsággal a provincia egész területéről.¹⁵ Egy éremleletet azonban nem feltétlenül ellenséges betörések elől rejtettek el. Jelen kincsünk esetében nem ismertek sem a pontos leletkörülmények, sem elegendő adatunk nincs az itt létezett római település soráról.

A felsorolt darabokon kívül még 4 db római érem került elő a lelőhelyről.

41. Postumus antoninianus

Lugdunum, 259–268

RIC 5/2. 64.

Ltsz.: ZA 1996.1.41.

E.: IMP C POSTVMVS PF AVG

H.: HERC DEVSONIENSI áll j., buzogányára támaszkodik, íjját és oroslánbórt tart.

42. II. Claudius antoninianus

Róma, 268–270

RIC 5/1. 61.

Ltsz.: Za 1996.1.42.

E.: sugárkoronás portré

H.: LIBERTAS AVG áll b.

A darab rendkívül kopott, alig olvasható.

43. Divus Claudius antoninianus

Róma, 270

RIC 5/1. 266.

Ltsz.: Za 1996.1.43.

E.: DIVO CLAVDIO

H.: CONSECRATIO sas

44. Tetricus antoninianus

Gallia, 270–273

Ltsz.: Za 1996.1.44.

A darab teljesen olvashatatlan.

Ezek az érmek azonban semmi esetre sem tartozhattak a kincshez. Állapotuk, tartásuk teljesen eltér a kincsleletbe tartozó daraboktól. Kopottságuk arra utal, hogy bizonyára hosszú idővel kiverésük után kerültek a földbe. Az érmek egykori tulajdonosa részéről egyébként is értelmetlenség lett volna megőrizni ezeket a teljesen értéktelen, alig 2–3% ezüstöt tartalmazó, tehát gyakorlatilag bronzpénzeket a kincs ezüst érmeivel együtt. Ha ezt a néhány bronz antoninianust eltette, akkor miért nem őrzött meg néhány bronz antoninianust Gallienus egyeduralmának idejéből is.

A Postumus érem esetleg még lehet a kincslelet része. Ez egyrészt egy jó megtartású darab, másrészt Elmer feldolgozása szerint még Postumus korai, 260-ban készült szériái közé tartozik. (Elmer 124, 131, 187)¹⁶

Tekintettel arra, hogy Zalaszentgrót a régészeti irodalom szerint fontos római település volt, az itt feltárt sírok pedig a római élet folytonosságát jelzik az I. század végétől az V. századig,¹⁷ bárhol előfordulhatnak szórvány római pénzek, éppúgy, mint cserepek. A nem szakember megtaláló pedig nem fordított figyelmet a leletösszefüggésekre.

Jegyzetek:

- ¹ Az éremleletet a Zala Megyei Rendőrkapitányság és a Zalaszentgróti Rendőrőrs segítségével (jelentés, rendőrségi jegyzőkönyvek: Göcseji Múzeum Adattára 1987–96) Kvassay Judit és Frankovics Tibor szerezték meg a zalaegerszegi Göcseji Múzeum számára. A lelet előkezelési körülményeinek ismertetéséért nekik tartozom köszönettel.
- ² Fitz, Jenő: Der Geldumlauf der römischen Provinzen im Donaugebiet Mitte des 3. Jahrhunderts. Budapest-Bonn, 1978
- ³ Walker, D.R.: The metrology of the Roman silver coinage. Part III from Pertinax to Uranius Antoninus. BAR Suppl. Series 40. Oxford, 1978.
- ⁴ Bolin, Sture: State and currency in the Roman Empire to 300 A.D. Stockholm, 1958. p. 287.
- ⁵ Brunt, P.A.: Pay and superannuation in the Roman army. = Papers of the British School at Rome, 18. 1950. 58, 69.
- ⁶ Fitz, Jenő: im. p. 164–165.
- ⁷ Fitz, Jenő: im. p. 167.
- ⁸ Fitz, Jenő: im. p. 171–172.
- ⁹ Fitz, Jenő: im. p. 172–173.
- ¹⁰ Fitz, Jenő: im. p. 180–181.
- ¹¹ Fitz, Jenő: im. p. 194–195.
- ¹² Fitz, Jenő: im. p. 200–201.
- ¹³ Fitz, Jenő: im. p. 218–219.
- ¹⁴ Fitz, Jenő: im. p. 254–276.
- ¹⁵ Pannónia Régészeti Kézikönyve. Szerk.: Mócsy András és Fitz Jenő, Budapest, 1990. p. 45.
- ¹⁶ Elmer, Georg: Die Münzprägung der gallischen Kaiser in Köln, Trier und Mailand. Bonner Jahrbücher 146. 1941. 1–105.
- ¹⁷ Müller Róbert: Római-kori leletek Zalaszentgrótról. = Zalai Gyűjtemény 6. 1976. 33–68.

Der Antoninianus-Fund von Zalaszentgrót

Der behandelte kleine Antoninianus-Münzfund kam im April 1996 in Zalaszentgrót in der Városmajor-Straße auf dem Grundstück Nr. 18 in einer Tiefe von ca. 1,2 m vor. Einige Stücke des Fundes wurden aneinandergeliegt gefunden, was eindeutig auf ihre Zusammengehörigkeit hinweist. Man stieß auf kein Gefäß, nur einige kleinere Gefäßbruchstücke kamen zum Vorschein. Die Verbindung der letzteren mit den Münzen ist aber nicht beweisbar. Am westlichen Rand des Fundortes erstreckt sich ein spätrömerzeitliches Gräberfeld, und in der Nähe des Südrandes der Stadt, in der Városmajor-Straße wurden römerzeitliche Siedlungsspuren aus dem 2. Jahrhundert schon 1976 beobachtet. Von den vorgekommenen Münzen gehörten 40 St. bestimmt zu einem Schatzfund. Die übrigen vier Münzen (Nr. 41–44) gehörten aber vermutlich nicht diesem Fund an, da diese – was den Zustand und die Erhaltung betrifft – von den anderen Münzen völlig abweichen, ferner auch chronologisch in den Fund nicht eindeutig passen.

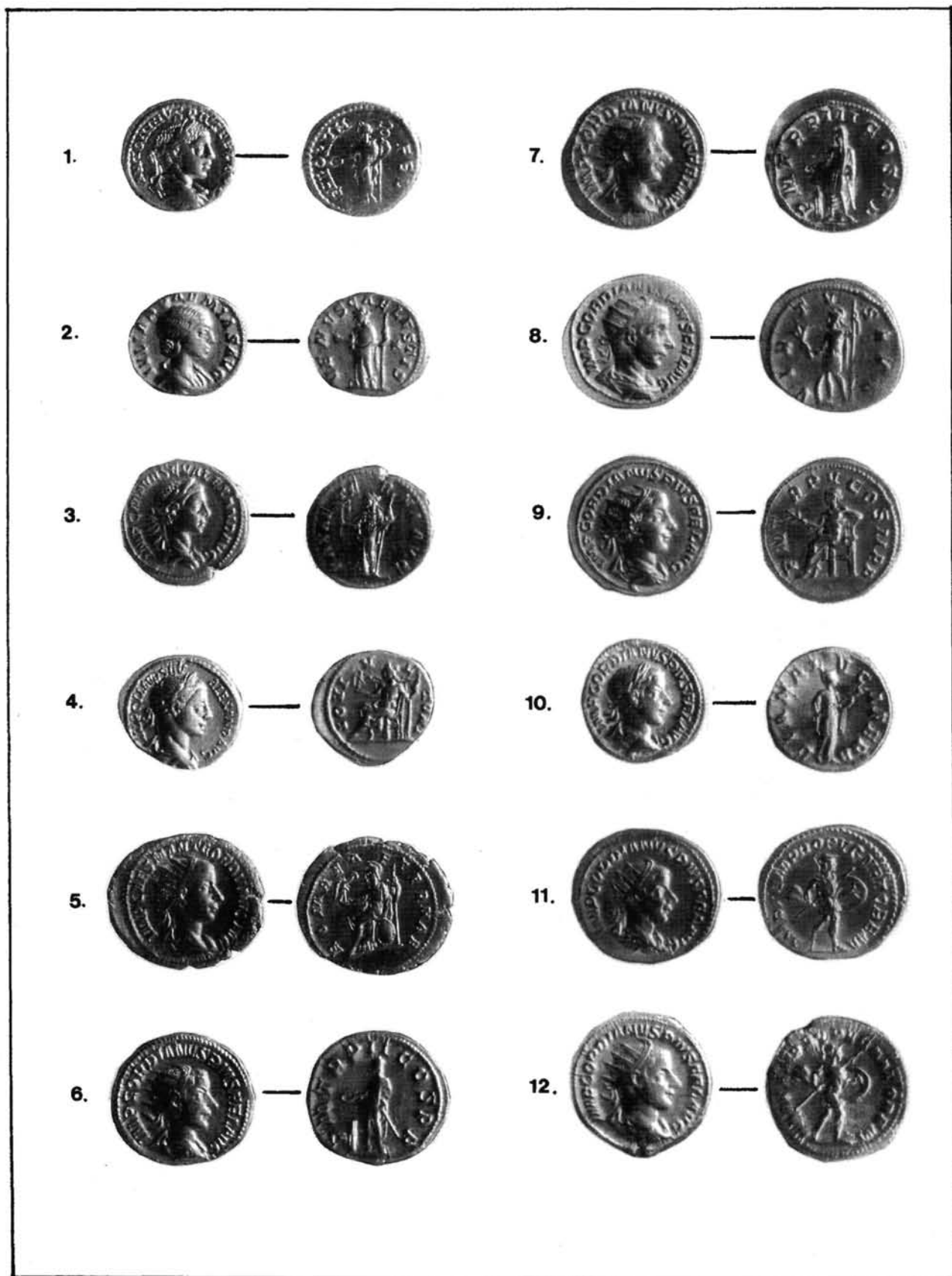
Dieses Münzenensemble fügt sich in die Reihe der, am Ende der Regierung von Valerianus verborgenen pannonischen bzw. donauländischen Schatzfunde schön ein, die von Jenő Fitz ausführlich untersucht und analysiert wurden.

Der Schatz von Zalaszentgrót besteht aus silbernen Antoninianus-Münzen von verhältnismäßig guter Qualität. Die Fundstücke stammen zu 80 Prozent aus

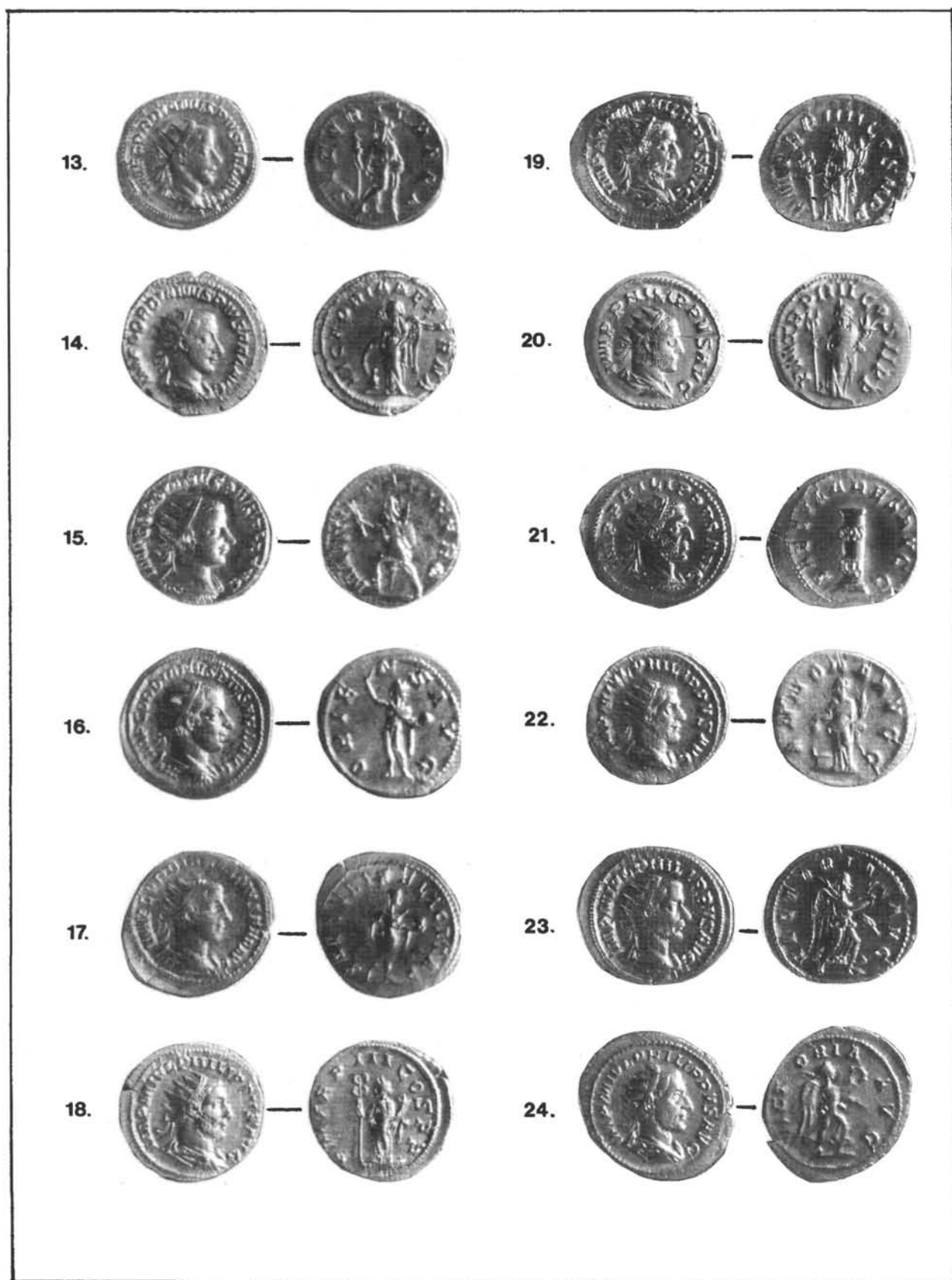
den Jahren vor 249, der einstige Besitzer konnte den Großteil der Münzen wahrscheinlich noch vor der Regierung Gordianus III. und von Philippus zusammensammeln. Im darauffolgenden Jahrzehnt konnte dieses kleine Vermögen nur durch je ein Stück vermehrt werden. Von Jenő Fitz wurden acht kleine Schatzfunde ähnlicher Größe in seinem Buch behandelt (s. Anm. 6–13.). Diese, aus wenigen Stücken bestehenden Funde bezeichnen entsprechend, daß es wert war, auch noch so kleine Vermögen zusammenzusparen.

Warum der Schatz von Zalaszentgrót in die Erde gelangte, wäre es schwer, genau zu sagen. Die Vorstellung, die Verbergung des Fundes mit den barbarischen Einfällen im Jahre 260 in Verbindung zu bringen, scheint zweifellos verlockend zu sein. Nach den antiken Quellen verursachten diese Einfälle die vollkommene Zerstörung der Provinz, und 30 pannonische Münzfunde können damit im ganzen Gebiet der Provinz mit mehrerer oder weniger Sicherheit in Verbindung gebracht werden. Münzfunde wurden aber nicht unbedingt vor feindlichen Einfällen verborgen. Im Falle des behandelten Fundes sind die genauen Fundumstände nicht bekannt, und man verfügt über ungenügende Angaben über das Schicksal der hiesigen römischen Siedlung.

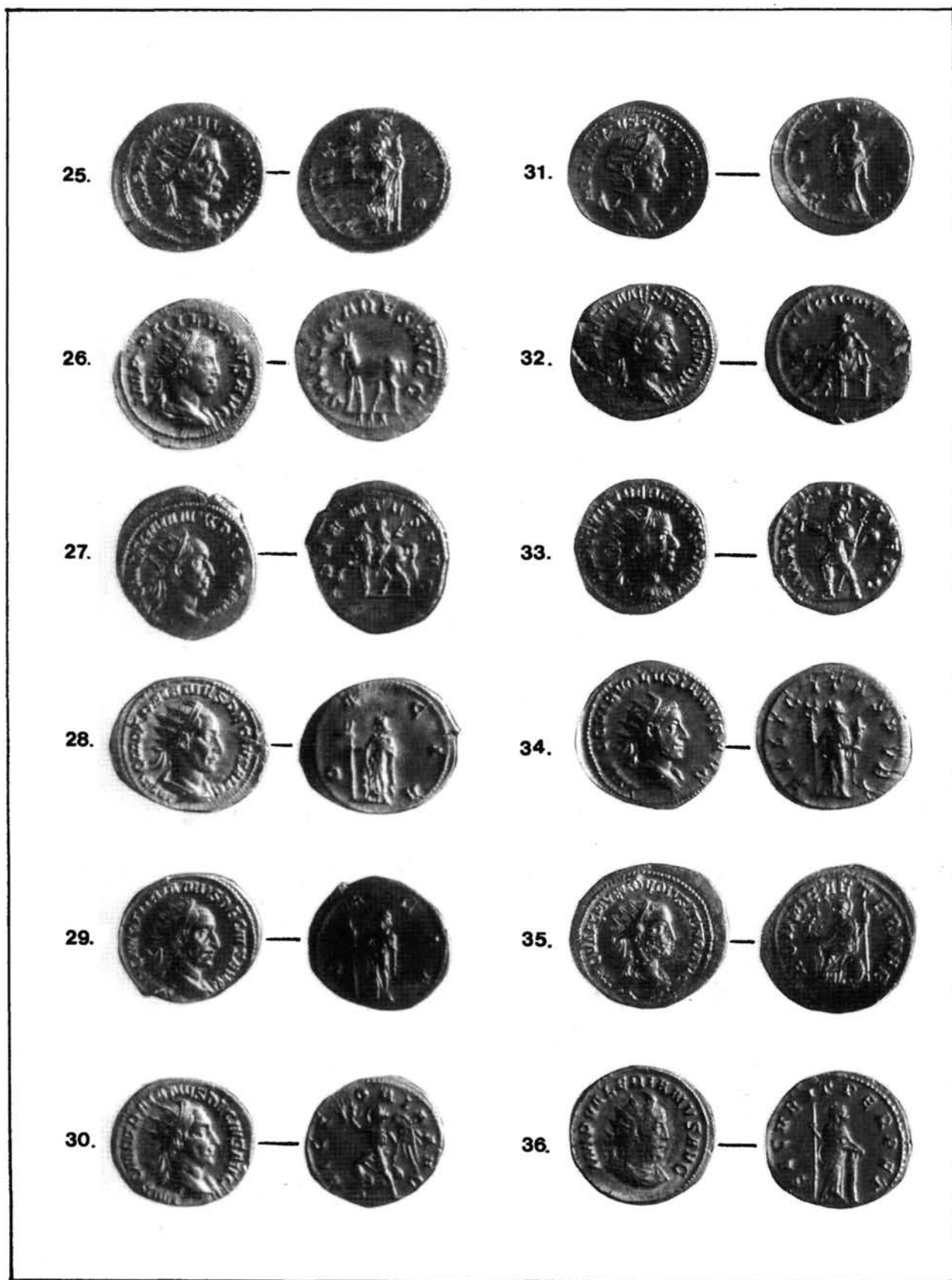
Übersetzt von K. H. Simon

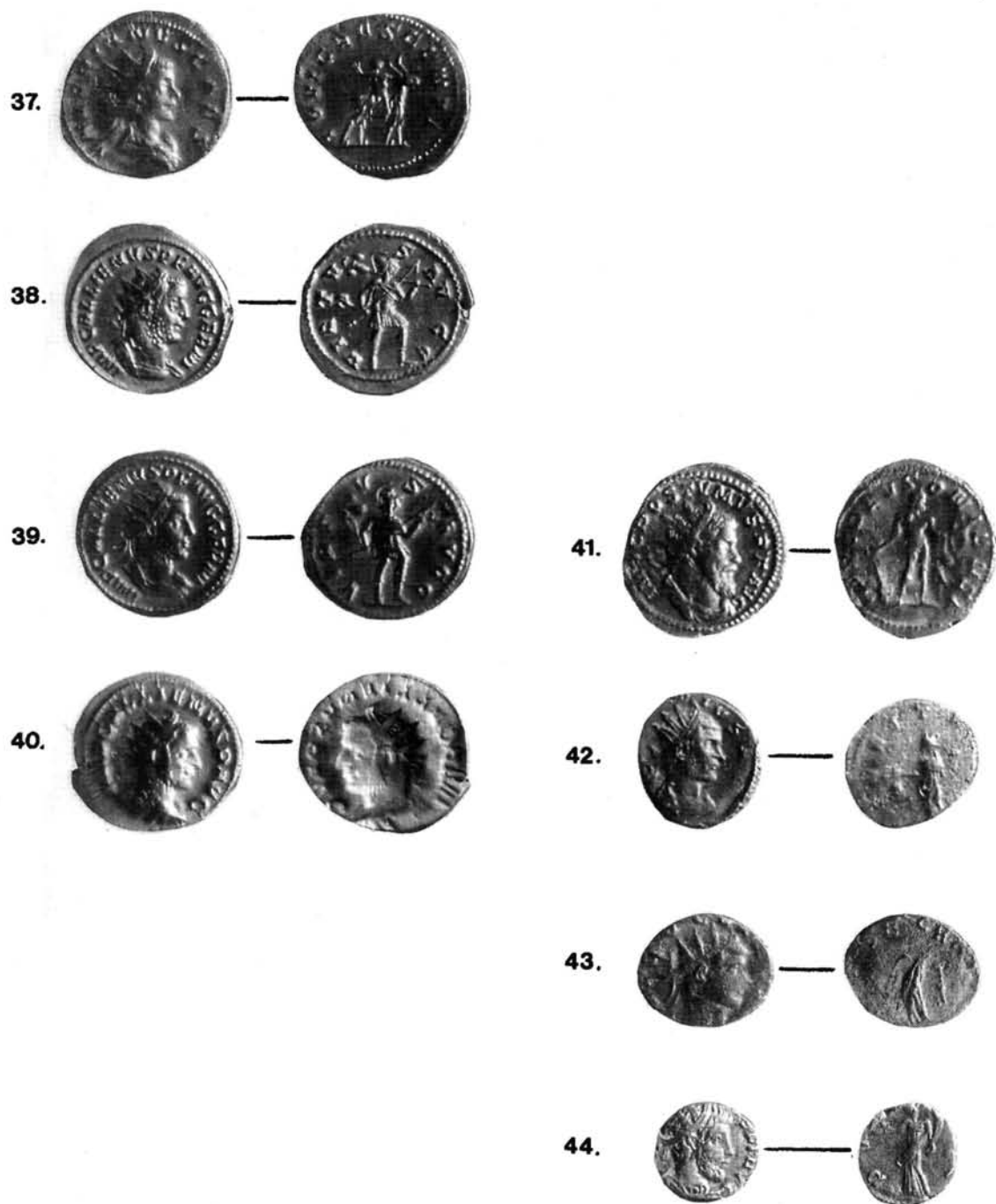
I. kép: Kat. 1–12.

2. kép: Kat. 13–24.

3. kép: Kat. 25–36.

4. kép: Kat. 37–44.